

Paradoxurile și tribulațiile...tânărului Dragobete

Cornel Bălosu Ducan

Încercarea de a-l stabiliza simbolic și ritualic pe „zânel” erotic al românilor, ne referim, desigur, la *Dragobete* (vocabulă de origine slavă), ne conduce sistematic la întrebări, nelămuriri, cât și la constatarea unor ambivalențe și alte nepotriviri.

Dicționarele mitologice, în bună parte, afirmă că zeul autohton al dragostei, al renașterii iubirii (*cap de primăvară*), și el în relație cu străvechile divinități ale naturii și fecundității (cum ar fi Adonis, Cupidon, Kupalo sau Telepinus și Osiris), este fiul unui alt personaj mitologic: Baba Dochia. Se mai susține că Dragobete, numit și Dragomir sau Iovan Dragobete, reprezintă opusul Babei Dochia, fiind, de fapt, protagonistul pozitiv al renașterii, al vieții și al iubirii (vezi Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului*, București, Meridiane, 1988, p.199; Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*. Timișoara, Amarcord, 1998, p.123 etc.).

Dar, din păcate, multe din legendele culese de vajnicul folclorist Simion Florea Marian referitoare la răstimpul „actanțial” al Dochiei ne reifică o altă față a personajului. Într-o legendă din Muntenia, Iovan Dragobete, proaspăt însurat, este silit de mama sa, Dochia, să plece împreună cu oile la munte. Tânărul nu este atât de prevăzător ca maică-sa care îmbrăcase nouă cojoace, așa că, după câteva zile cu soare, vine viscolul cumplit și înghețul. Feciorul babei se stinge înghețat și cu un sloi în gură (S. FI. Marian. *Sărbătorile la români*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, vol. I, p. 290). Într-o altă variantă a legendei, culeasă chiar din Oltenia (Vârciorova. Mehedinți), Dragomir, tot așa, tânăr însurățel, este somat de aceeași mumă, „babă foarte rânzoasă”, să-și lase frumoasa și dragăstoasa soțioară și să urce împreună la munte pentru că deja... „fragile au înflorit și noi n-am măsurat oile”. Când au ajuns însă sus pe munte, unde urmau să măsoare oile, s-a pus o zloată teribilă. Primul moare Dragomir înghețat și tot cu un sloi în gură, pe care Dochia îl confundă cu un fluier, pentru care îl și apostrofază pe sărmanul Iovan: „Dragomire, Dragomire, eu am înghețat de frig și tu cânti la fluier!...” (S. FI. Marian, *op. cit.*, p. 304). Să precizăm că folcloristul citat culegea legendele de mai sus spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

Avem, prin urmare, un zeu al dragostei și un mesager al primăverii care sfârșește înghețat. Altminteri, în aceeași perioadă, și alți asidui culegători de folclor încercau să-l reconstituie pe Dragobete din bucățele narrative și informații disparate. Astfel, atât din răspunsurile la chestionarele Hașdeu, cât și în cele ale lui Nicolae Densușianu, aflăm că se poate vorbi de o ritualitate privind redeșteptarea naturii, venirea primăverii, „logodiciul puilor”, al păsărilor, în general, despre inițierea întru dragoste a tinerilor, despre un alt segment ritualic important, ne referim la „înfântărire” și „însurățire”, despre practici magice simpatetice, despre forme de divinație temporală, vrăji și „facerea apei de dragoste”, diverse abluțiuni și spălări rituale, despre prescripții privind anumite norme și tabuuri etc.

Dar, mai aflăm din chestionarele Hașdeu și Densușianu că „...în timpul de

față însă acest obicei a dispărut mai cu totul... „ (vezi S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 237 și nota 4 p. 238). Și trebuie să ne gândim că răspunsurile aparțin anilor 1890-1898. Adevărul este că și informațiile mai noi de care dispunem, cele pe care le regăsim în anchetele etnografice ale Academiei Române dintre anii 1972-1983, ne sugerează aceeași incertitudine simbolică a personajului.

O astfel de neclaritate și mixturi folclorice sunt și acelea ale confuziei dintre Dragobete și Mărțișor. Legende și alte texte folclorice confirmă faptul că Mărțișorul este, *de facto*, opusul Babei Dochia. În acest context, Dragobetele rămâne un simbol antinomic. Este și promotorul iubirii, al renașterii, dar..., în ,loc să fie fierbinte, moare înghețat.

Baba Dochia, feciorul Iovan drăgăstosul, Mărțișorul sau despre triunghiul simbolic vernal

Probabil, grație unor scrieri istorice și romantice românești, mai vechi sau mai noi, mitul Babei Dochia a căpătat contururi expresive bogate.

Dimitrie Cantemir în cunoscuta sa lucrare *Descrierea Moldovei*, narează două legende despre Dochia. Într-una dintre ele, eroina Dochia, fiica lui Decebal, își ajută tatăl să apere cetatea Sarmisegetuza. După înfrângerea suferită în fața puternicei armate a lui Traian, prințesa se retrage în munți, urmărită cu stăruință de Traian înamoratul. Când era aproape de a fi prinsă, Dochia îl imploră pe Zalmoxes să o salveze de la pângărire. Drept urmare, fecioara a fost prefăcută într-o ciobăniță bătrână. O a doua trimitere o implică pe Dochia în legenda mitică a Ceahlăului și la o statuie din vârful muntelui ce reprezenta o bătrână și douăzeci de oi. (a se vedea Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, 1956, p. 68).

Romulus Vulcănescu susține că aceste două legende înglobează două metamorfoze: „prima, provocată de rugămintea Dochiei către Zalmoxis...și a doua transformarea ei în *stei de piatră* și a oițelor în stânci” (R. Vulcănescu, *Mitologie română*, 1985, p. 269). Poema romantică a lui Gh. Asachi, precum și concluziile lui George Călinescu privind rezumarea *etnagoniei românilor* (sintagma lui R. Vulcănescu) la mitul lui Traian și al Dochiei sunt relevante în receptarea așa-zisului mit.

De aici însă, până la legendele folclorice ale Dochiei și cele două entități cultural-tradiționale, *Dragobete* și *Mărțișor*, este cale destul de lungă și cu multe inadvertențe. Desigur, textele folclorice nu sunt înțepenite în forme, nu sunt imuabile. Acceptând, totuși, mitul primar, nu înțelegem cum de-au apărut atâtea diferențe și interferențe în legendele folclorice ale secolului al XIX-lea. Cele două „personaje”, care stau alături de Baba Dochia, par să fie rupte din alte structuri, cu toate că legendele culese de Simion Florea Marian au coerență narativă. De unde, atunci aceste altoiri pe un trunchi mitic?! De asemenea, transformarea Babei Dochia în Baba Marta este o translație foarte interesantă. Trebuie să subliniem, de asemenea, în acest context, că, studiind cu atenție legendele Babei Dochia, așa cum

apar ele mai ales în culegerile lui Simion Florea Marian, descoperim nu doar nepotrivirea cu mitul, ci și asemănări. Spre exemplu, într-o legendă din Bucovina, Dochia este fată de împărat, „foarte frumoasă și voinică...dar și istețată și cuminte.” În fine, împăratul cu pricina a pierdut un război cu un alt împărat care și-a dorit-o de soție pe prințesă. Dar aceasta, a îmbrăcat imediat douăsprezece cojoace și-a luat furca de tors și cele douăzeci de oițe și a urcat pe munte. De aici, legenda continuă așa cum știm: fiind cald, tînăra prințesă a aruncat cojoacele și a rămas în cămașă; apoi a venit înghețul. Narația continuă neașteptat: fata se „rățioiește” la Dumnezeu, în loc să ceară ajutor. Și uite așa, Dumnezeu o încremenește pe vârful muntelui. Morala creștină este clară. Într-o altă legendă, tot din Bucovina, Dochia, frumoasă și muncitoare, dar neprevăzătoare, a înghețat. Dar, de această dată, ea nu se mai transformă în stei de piatră ci într-o „fântână cu ghizdele de aur”, iar oile și mieii în flori și floricele. Schimbarea modelului narativ trimite tot la precepte creștine legate de substanțele sacrosancte.

În rest, Dochia devine babă rea și aspră („fiindcă era născută în ziua...scorpiei”). Își chinuiește nora cu dorințe imposibil de îndeplinit. Și se mai pune și ...împotriva lui Dumnezeu, spre deosebire de nora care este ajutată de sfinți și îngeri.

În foarte multe legende apare, desigur și Iovan Dragobete care sfârșește și el , așa cum scriam la începutul lucrării: înghețat și cu un sloi în gură. În alte texte, Iovan Dragobete este numit Dragomir.

Cel care i se împotrivesc într-unul totului babei este Mărțișor. Și asta pentru că Baba Dochia îl înfruntă și nu-i ascultă sfaturile. Dar și pedeapsa lui Mărțișor este cruntă.

Prin urmare trecerea de la onomasticul Baba Dochia la Baba Marta cuprinde o simbolică temporală. Dar divinitatea temporală nu ia aminte de intempestivele schimbări și versatilități ale lunii Martie. Și asta pentru că este încrezută, rea, tiranică. Își bate joc și de mărțișor strigându-i „că-l trece prin ciurișor” (sau, în alte texte, prin ...aurișor).

Data prăznuirii Dragobetelui

O altă neclaritate trimite la data sărbătorii. Dragobetele, mai ales prin Muntenia și Oltenia, era serbat fie pe 24 februarie, dar și pe 28 februarie, fie la 1 și 25 martie.

Timul, pentru țaranul român și pentru comunitățile tradiționale a fost o “altă dimensiune a modului de reprezentare a lumii și vieții și un factor determinant al culturii spirituale și maternale a colectivității satului.” Am preluat acest citat din valoroasa lucrare a lui Ernest Bernea *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român* (București, 2005, p. 149), pentru că, într-adevăr, bulversarea calendarului tradițional românesc se datorează reformei din 1924, respectiv 1927 (statul și

biserica). Tot Ernest Bernea apreciază că această reformă a avut efecte, uneori dramatice, care au destrămat unitatea spirituală a satelor, au dezorganizat munca și viața.” (E.B., *op. cit.*, p. 149). Foarte multe comunități au refuzat să treacă la noul calendar, pentru că nu-și mai puteau respecta obiceiurile, datinile, sărbătorile, mai mult, reforma a adus anumite suprapuneri între timpul cotidian și cel sărbătoresc. De aici, probabil, și intersectarea Sf. Trif cu Dragobetele, cu Mărțișorul și Baba Dochia. Problema a fost ridicată și de alți câțiva filozofi români din perioada interbelică: Vasile Băncilă, C. Rădulescu – Motru. Ni se pare, de asemenea, că amestecarea calendarelor a condus la suprapuneri și deformări de conținut simbolic (spiritual). Spre exemplu, Dragobetele este și el “Cap de primăvară”, precum Mărțișorul sau chiar Sf. Trif.

Dar, cultura populară este atât de ..."elastică", încât își poate permite să modeleze și să reconstruiască.

Chiar reconstruit din fragmente și în ciuda unei semantici și a unor opoziții simbolice, în opinia noastră, Dragobetele nostru cel drag poate fi constituit nu dintr-o perspectiva istorică, ci dintr-una folclorică, bazându-ne, așa cum spuneam deja, pe texte (în special legende), dar și pe actanțialități rituale și, în general, pe toate informațiile certe etno-folclorice, mai vechi sau mai noi.

Dragobetele, alături de Mărțișor și de alte „personaje”, invocă primăvara, dar nu numai atât; aceste complexe cultural-tradiționale au și valențe apotropaice care vor fi validate doar în condițiile respectării normelor rituale: „să nu lucrezi în ziua de Dragobete că vei ciricâi ca păsările”, iar înaripatele îți vor mânca semănăturile etc.

Conotațiile erotice se întrevăd în următorul gest ritual: în ziua „zânului” este bine ca femeile (fetele) să pună mâna, să atingă, chiar întâmplător, un bărbat străin și atunci vor fi iubite tot anul (interesant!).

De Dragobete se aprindeau focuri, semn că este (sau ar trebui să fie) plasat într-un context solar; de fapt, începând de la Stretenie și până la Paști se aprindeau constant focuri în satele Olteniei.

Spațiul ritualic esențial al sărbătorii este pădurea, topos al tuturor posibilităților simbolice (și) cu trimitere erotică.

Sărbătoarea era și predictivă climateric (caracter „omen”): de va fi de Dragobete brumă, atunci primăvara va veni curând: dacă plouă, primăvara nu va întârzia să vină. În aceeași zi, era loc și pentru vrăji de dragoste și atragere a ursitului.

Prin urmare, cu toate că Domnul Dragobete este misterios, învăluit în odăjdi ezoterice, tot el ne poartă...dragostele și speranțele întru bine și frumos. Și mai este și neaș. Așa că...: Vivat Dragobetele!

Modelul tradițional al naturii

Afirmam mai sus că Dragobetele este o entitate cultural-tradițională erotică. De ce oare ? Pentru că are un model indenegabil de fertilitate, de procreere: păsările. De aceea, și ziua lui se numește „logodiciul puilor”. Altminteri, generalizând, omul n-a putut să trăiască în afara naturii pe care a încercat sistematic

să o socializeze. Claude Lévi Strauss conchidea relevant în „Gândirea sălbatică”: „...universul este obiect de gândire, cel puțin la fel de mult pe cât este mijloc de satisfacere a nevoilor” (apud. Marie-Odile Geraud, *Noțiunile cheie ale etnologiei*, Iași, 2001, p. 270).

Dar și o mulțime de etnografi, etnologi români a subliniat această relație fundamentală. Să nu uităm că România a fost (în primul rând) o țară agricolă. Spațiul și natura, și omul sunt totul. Tradiționalul este în legătură directă cu ele, consubstanțial aproape. Timpul cotidian și-l organiza după semnele și modelele naturii. Știa și prevedea timpul climateric într-o/printr-o învățatură moștenită. Porcul, ursul, cocoșul, celelalte animale domestice sau sălbatice își transmiteau mesajele, iar țăranul sau oierul le percepeau. Vegetația, pădurea, erau la fel, paradigme.

Dragobetele este o formă de culturalizare și de ritualizare prin limbaje specifice întru inițiere și cunoaștere.

Dragobetele și spațiile actanțiale

Informațiile de teren mai vechi sau noi demonstrează că se pot constata oarece diferențe ritualice ale prăznuirii Dragobetelui între zonele de deal, submontane și cele de câmpie. Se pare că obiceiul s-a păstrat mai bine la deal și la munte. Spațiile silvestre oferă posibilități de actanțialități diverse. La câmpie, locul predilect pentru derularea obiceiului este lunca, dincolo, desigur, pădurea.

Pădurea montană sau submontană păstrează mai bine neaua (nea de apă) pe care fetele o adunau cu osârdie pentru a spăla sau a se stropi cu ea tot anul. Scopul: păstrarea frumuseții și a stimulării erotice. Ghiociei se găsesc mai lesne în pădurile deluroase; la fel, dragobeții (muguri) pe care fetele îi puneau la urechi. Tot aici, se practica mai des fuga ritualică (zburătorirea).

Alte rituri ale sărbătorii zilei de Dragobete

În consonanță cu actanțialitățile, cu celelalte limbaje prăznuirii Dragobetelui s-a practicat *înfârtățirea* sau *însurățirea*. Informația am preluat-o tot din Simion Florea Marian care localiza ritualul în comuna Roșia din Gorj. Sigur că asemenea forme de pre-logodnă și de erotism se mai practică și la alte sărbători, mai ales în primele zile de după Paști.

Alte practici trimit tot la ludensurile erotice (atingerea unui băiat sau bărbat străin), dar și, spre exemplu, învărtirea ritualică a fetei sau datul în leagăn.

Când vremea nu permitea ieșirea la pădure sau luncă, sărbătoarea se ținea în casă, unde se practica jocuri inițiatice și erotice.

Să nu uităm descântecul din ziua de Dragobete. Gospodinele aveau grijă să dea păsărilor mâncare erotogenă. În aceeași zi, flăcăii aveau voie să facă glume cu trimiteri senzuale.

Iovan Dragomir/Zburătorul

În Mehedinți, în special, în ziua de Dragobete *zburătorirea* este un ritual cu urmări erotice. Zburătorul, afirma Romulus Vulcănescu, este o „semidivinitate de tipul incubilor, un daimon arhaic de factură malefică. Simbolizează toate formele de sexualitate, de la cea puberală până la aceea isterică a femeilor care trăiesc numai pentru plăcerile trupești”. (*Mitologie română*, p. 338-339). Se pare că mitul a fost consemnat pentru început de către Dimitrie Cantemir, preluat apoi în literatura cultă de I.H. Rădulescu și inclus de George Călinescu în cele patru mituri fundamentale, alături de *Miorița*, *Meșterul Manole* și *Dochia*. (I. Evseev, p. 499-500). La nivel popular, zburătorul este o nălucă, fantomă, care coboară pe horn și tulbură până la nebunie visele fetelor.

Dragobetele, în comparație cu zburătorul, este un Cupidon blând și provocator doar. Excesele nu-i aparțin și nu se dedă la ele. Înclinăm să credem că cele două entități fac parte din categorii simbolice și culturale diferite.

Câteva considerații asupra onomasticii „personajelor”...primăverii

Poate că nu trebuie să ne surprindă faptul că onomastica pomenită în subtitlu este majoritar slavă. În ceea ce o privește pe Dochia, părerile au fost și încă sunt împărțite. Marea majoritate a celor care s-au ocupat de etimologia vocabulei, consideră că ea vine de la numele Sfintei Mucenice *Evdochia* (de origine bizantină); a doua ipoteză ne îndeamnă să credem că Dochia vine de la *Dakia*, fiica lui Decebal. Când privește etimologia numelor *Dragobete*, *Dragomir*, ea este slavă. Altminteri, și cuvintele *dragoste*, *iubire*, *drag* etc. provin tot din slavă. Unii cercetători au susținut că Iovan ar proveni de la Ioan Botezătorul Înaintemergătorul, bazându-se pe faptul că, tot pe 24 februarie, se prăznuiește *întâia și a doua aflare a capului sfântului*. Este clar însă că și Iovan este tot de origine slavă. Avem însă și o excepție: *Mărțișorul* descinde din latină. Este cazul să ne mai punem vreo întrebare?!